

There are no translations available.

Скромність □ Великого Командира

Пізно восени 1941 р. зустрілись вони оба у Франкфурті — Роман Шухевич, сотник з найвищим військовим стажем з ОУН, і Євген Побігущий, майор, з практикою активного старшини за першої війни 1918-1920 рр.

Більшість Легіону знає, або догадується, про стаж Шухевича. Вже в тій першій зустрічі виявляє Шухевич незвичайно рідку в українців прикмету — дуже велику скромність. Він може так повести справу, що майор Побігущий «захворіє» і т. і., а властивим командиром Легіону ДУН-у в разі потреби буде він сам. Про формальності для того було неважко зговоритись. Але Шухевич знає, що активний старшина має багато практики у вишколі, що варто використати для випіколу Легіону. Тому він не чинить так, як на його місці зробило б багато інших українців, не радить своєму майорові Побігущому перейти на інше місце, до якоїсь іншої функції, яких тоді так багато треба було на Україні, але прохає таки перебрати командування Легіоном, а сам залишається лише його заступником і сотенним першої сотні. В Легіоні майже всі — члени ОУН. В кожного іншого, на місці Шухевича, знайшлися б різні аргументи і спроби залишитись самому командиром. В тому власне його велич. Знаємо всі добре українську вдачу — гонитву за всякою «ота манією», за почеснями, за тим нещасним у нас командуванням...

Шухевичові залежало на праці. Йому байдуже було — на якій формальній функції він буде записаний юридично, він радий прийняти кожну, аби лише працювати для загальної ідеї, він відступить кожному свої почесті, коли це потрібне для справи. Як мало має він у тому наслідників!

Співпраця з командиром Легіону

Більше ніж рік тривала співпраця Шухевича з Побігущим, командиром Легіону, і ніде перед тим і ніколи потім не знав Побігущий такої гармонійної співпраці між двома старшинами. Побігущий уникав з розмислом усяких так зв. культосвітніх імпрез (академій тощо), щоб дати змогу Шухевичеві виступати там як господареві, натомість у вишкোলі останнє слово було його, і він провадив усякого роду курси для старшин і молодших та старших підстарший. На фронті ж обидва часто радились, як краще розв'язати деякі тактичні питання, бо Шух мав дуже добре розвинену тактичну інтуїцію. Кожний командир знає, скільки то доводиться мати всяких непорозумінь не лише з заступником, а часто і з ад'ютантом. Хто з командирів того не переживав і не мусів часто приводити до порядку навіть свого ад'ютанта? Зі Шухевичем навіть у характері заступника командира, була така гармонійна праця, що за весь час не було ні однієї розбіжної думки, ні одного іншого проекту, були лише доповнення думок. Співпраця така була в нечувано важких умовах тодішнього наставлення німецьких властей до Легіону, до українських націоналістів, а особливо гнітюча атмосфера була створена так зв. «авзіхтсофіцером», що мав компетенції зв'язкового старшини, гавптманом Мохою. Його функція не була обмежена жодним правильником і він уроїв собі, що є зверхником Легіону.

Перед тим і опісля доводилося авторові цих споминів співпрацювати з різного ступня німецькими старшинами, і всюди він зустрічав людей інтелігентних, часом також зарозумілих щодо свого стану й нації, але чогось подібного як гавпт. Моха, не доводилось більше в житті бачити.

Мушу підкреслити, що попередні зв'язкові, як от сам Нойман, як ляйт. Оберлендер, були людьми високих військових прикмет і прекрасного характеру. Майор Шредер, пізніший командир полку в

бойових діях, та інші старшини Вермахту були незвичайно інтелігентні, працьовиті та вирозумілі для українців. Старшини і всі добровільці Легіону ставились до них з великою пошаною. Приємно нині їх згадуємо. Про Моху хай говорять самі факти. Відразу він хотів усунути всіх українських старшин, щоб сотнями командували німецькі підстаршини. Це йому не вдалося. На вишколі він так розумівся, що раз на вишколі майора Побігущого вмішався і почав доводити, що бойову сітку, замість виставити на краю малого лісу, слід виставляти в середині його і тоді навіть наймолодший старшина Ковальський з обуренням сказав йому, що це абсолютно нелогічно. На Білорусії він zorganizував старшинське казино, і коли всі українські старшини їли з кітла, вкупі з бійцями, ту саму страву, Моха з німецькими шоферами мали «старшинське казино» і т. і. На Білорусії він заборонив співати по-українському, щоб населення не знало, яка то частина квартирує. Навіть на вишколі ручними гранатами не дозволив нікому з сотенних старшин бути присутнім при меті гострими гранатами, і лише сам майор Побігущий і він могли наглядати таке гостре кидання, хоч всі бійці були вже на війні. Доходило до таких абсурдів, що часом хотілося сміятися. Але це були часи, коли чужинці не сміли казати правду... Отже важкі умовини праці були з таким Мохою. Та за хитрими радами Шухевича лагіднили ми такі напружені умовини. Видумувалося всякого роду ім'янини, уродини, зашлюбини на віддалі і т. і., набиралось таких, що можуть більше випити, а тоді запрошувалось його — того ж Моху — на співучасть у такому прийнятті, і на кілька днів був спокій.

Гарт Шухевича. Дуже часто трапляються командири, що живуть по спартанському, але стараються про кращу «долю» своєї частини, «воюють» за кращі квартири, за кращі по змозі завдання. В тому є захований егоїзм: засадниче вони стараються здобути собі популярність тим, що ніби дбають про свою частину. Шухевич ніколи не дбав про таку популярність. Він був найстрогішим сотенним у Легіоні. На Білорусії, коли наділювано сотні усякого роду завданнями, одна сотня мала бути в місті при штабі, і там мав бути заступник командира Легіону, щоб завжди був готовий до наступу. Заступником командира був Шухевич і він міг тоді запропонувати залишитись із

своєю сотнею в місті. Це було б логічне і зовсім виправдане. Однак він пішов зі сотнею на місце, де були умовини найважчі під кожним оглядом. Він вибрав для своєї сотні найважчу службу, серед пралісів, багон, де було повно большевицьких бандитів, де вперше з'являлися німецькі остережні таблиці, мовляв, терен небезпечний. І нічого дивного, що першим поляг вояк із його сотні.

З його сотні поляг перший вбитий чотовий, його сотня мала найважчі втрати. Але його сотня не була лише числом перша, вона було дійсно першою сотнею, під кожним оглядом.

Він незвичайно пильно бував увесь час особисто на всякого роду курсах і зайняттях для старшин, всюди шукав удосконалення набутих військових знань.

Тип командира. Характеристичний зразок, як його оцінювали чужинці: співпраця з Мохою дійшла врешті до того, що вмішався до його заряджень і командир полку, і спір про компетенцію в командуванні пішов аж до найвищого командування середнього відтинка фронтової смуги. Отже раз літаком приїжджає отой командир для «збунтованого» — за повідомленням Мохи — Легіону, щоб рятувати справу. Це приїжджає фон Бах. Довго треба ладнати спір. Побігущий переконує його, що це не бунт, а лише невміння Мохи і його незнання своїх компетенцій. Фон Бах заспокоєний від'їжджає до літака і прохає, щоб там були присутні також інші старшини, щоб він міг з ними ще побачитись і поговорити. При літаку зібралося більше вояків. Між ними є і Шухевич, також без старшинських відзнак, бо старшини не носили тоді жодних дистинкцій. Фон Бах приглядається Шухевичеві і говорить: «О, цей стрілець — то зовсім германський тип». Розуміється, що в його понятті такий тип — це була незвичайна інтелігентність і енергія, щось командне у виразі обличчя. Шух усміхнувся. Шухевичеві не треба було відзнак командира, в ньому розпізнавали і чужинці, що це вроджений командир. Майор Побігущий

представляє Шухевича, і той каже: «І в нас є типи подібні до ваших».

До того ж таки згаданого командира середнього відтинку треба було їхати на відправу командирів. Майор Побігущий прохав Шухевича поїхати туди, бо сам він захворів і мусів від'їхати на операцію до Полоцька.

До того часу всі старшини Легіону (і підстаршини) були майже рік без відзнак. Німецьких не хотіло німецьке командування дати, а українських і поготів, десь опрацьовувано якісь інші, а що це йшло «службовою» дорогою, то майже рік по існуванні Легіону були ми ще без відзнак.

Командир фон Бах, коли побачив, що «германський тип», Шухевич, приїхав до нього без старшинських відзнак, наказав негайно нашити всім старшинам німецькі відзнаки.

Шухевич правдивий друг-товариш зброї

Командир Легіону нагло мусить бути оперований у прифронтівій лічниці, віддаленій від штабу Легіону на яких 200 км. Командування на той час він передає Шухевичеві. Всякий зв'язок з Легіоном дуже трудний, бо коротша дорога — без мосту, і тому треба дуже далеко об'їздити великими лісами, де повно большевицьких бандитів та підмінованих доріг.

Операція ця не легка. Ніхто з вояків не мав вишколу боротьби з бандитизмом, а тут що крок — саме такий спосіб большевицької боротьби. Ось недавно було затруєне масло. На щастя, харчовий

під-старшина в час про це підозріло «несвіже» масло зголосив і дістав наказ відіслати його до аналізу. Це врятувало життя багатьох вояків. Майор не дуже сподівався пошти від Легіону, бо Шухевич має так багато зайнять, тепер аж чотири функції, коли зможе він написати листа? Зрештою, дуже важко посилати когось із поштою, бо це велике ризико.

Так лежать і інші в тій лічниці, і також не надіються мати якусь пошту від своєї частини, хіба аж польовою поштою, що триває досить довго. Хворий дримає, нараз стук у двері, вони широко відчиняються і входить аж кілька учасників Легіону. Один із них сотенний Сидор, другий — Шухевич та інші. Це вояк прийшов відвідати оперованого друга. В таку хвилину забувається про біль, недугу, всякі шпитальні неприємності. Майор довго стискає руку Шухевича, довго дякує очима іншим друзям за такий вчинок у таких незвичайних умовах подорожі. Тодішні відвідини — це не лише християнський вчинок, це ж з нараженням гіршим, ніж на фронті: треба було пройти довгу, небезпечну дорогу просякненими большевиками пралісами. До цього вчинку були здібні такі командири, такі вояки, як Шухевич. Можна б написати цілу довжезну статтю про тодішню подорож: тих друзів. Отаких друзів мав тодішній Легіон, такий то був Шухевич. Він і на це знайшов час.

Майор хоче говорити, Шух дає знак не дразнити рани, а сам розповідає не про небезпечну подорож, а про вояків з Легіону, про події в Легіоні, про те, як знову розбійницьким способом замордував москаль-большевик «ножем у спину» одного з наших бійців.

Ніколи незабуті відвідини кінчаються. Щоправда, сестра не перешкоджає таким дорогим гостям посидіти довше, але зовуть їх обов'язки, там жде праця. Там треба помагати молодим бійцям, не вивченим так воювати з бандитами, бо вояки мали лише регулярний вишкіл.

Коротке прощання, і знову важка подорож тої «чвірки» до Легіону. З-за кожного дерева жде смертоносний постріл, на кожному кроці сподіватися треба міни і розриву на дрібні кусники в повітря...

Про ці відвідини не писатимуть часописи, воєнні звітодавці, не подадуть їх до фільму та радіо; навіть у денному наказі Легіону не згадав того Шух, бо він лише «по дорозі», звиджуючи частини Легіону, вступив на 400 км віддалі до одного з вояків того Легіону. Не буде згадки ніде навіть про те, що ІПухевич їздив відвідати недужих. Та все ж таки, а може якраз тому, ця згадка виростає на гігантний пам'ятник по його смерті.

«Помста» — одного з вихованців Шухевича

Із згаданих у попередніх розділах причин бійці Легіону ненавиділи цілою душею Моху. З фронтових дій знані часті випадки, що якась заблукана куля на фронті, під час боїв, потрапляє в того зненавидженого всіма вояками осібняка. Варт тому згадати цікаву подію з Мохою під час одного наглого бою в лісі, де зовсім несподівано наткнулись частини Легіону — а був присутній і Моха — на большевицькі банди.

В лісі сутичка з ворогом. Бій зблизька, бо ж у лісі далеко не видно. Тому всі дещо поденервовані, як часто в таких боях буває. Треба кидати ручні ґранати на ворога, який є на віддалі рукопашної боротьби. Моха також відбезпечує свою ручну ґранату і вже розмахується кинути її в бік ворога. Треба швидко її кинути, бо час до розриву — по відбезпеченні недовгий. До того ж така віддаль від ворога, що кожний постріл рушниці цільний, або і смертельний, отже розрив ґранати має подвійне значення: нищить ворога і, даючи дим, заслонює йому і не дає цільно стріляти. Кілька кроків від Мохи наші хлопці також у боротьбі, і один помічає, що Мосі вимкнулась ручна

ґраната з руки і впала йому під ноги. Моха блідне, ще секунда — і біля стіп розірветься власна ґраната, рознесе його на шматки. Можна б вправді зігнутись і ще вхопити її та кинути, але це ризико — тепер наближати голову до неї. Можна б скочити вбік, та чомусь Моха того не робить і, здається, «втратив голову», забув про таку можливість. А біля нього ті ж українці, яким він заборонив співати їхніх українських пісень, яким кидає лише по три цигарки на день, коли німецькі вояки одержують по шість. В українському Легіоні мають він і кілька німецьких шоферів «окрему кухню». Ось той Моха вилетить за хвилину вгору.

... Блискавкою пролинули такі думки в голові найближчого бійця, і рівночасно інші — що він вихованець Шухевича, що він навчений був про товариськість і дружбу, правдиву, вояцьку, а в тій хвилині той же Моха вкупі з українцями в бою проти большевицької банди; отже суд належить до Бога, а зараз треба дати поміч загроженому співборцеві проти большевизму. Цього короткого аргументу досить, український герой кидається одним спортовим стрибком, він вже біля Мохи, вже блискавкою хапає ґранату і має ще щастя її кинути в бік ворога. Українець отак «мститься», за навчанням Шевченка і Шухевичевих гутірок.

Товариськість і гумор

Лише кількох було таких українців в Легіоні, що пережили страшну трагедію, — бачити на власні очі змасакровані по звирячому тіла когось із своїх рідних. До таких, на жаль, належав Шухевич. По здобутті Львова побачив він, між тисячами нещасних змасакрованих куп людського м'яса, також свого брата. Хто його добре знав, той розумів, що перед очима Шуха часто пересуваються червоні опирі, які тортурують його безборонного брата. Страшний біль пережив і переживав часто Шухевич.

Але він сказав собі, що власне тому «не плакати нам і сліз не лить...» — а ще з більшим завзяттям треба братися до визвольних змагань, до праці, а до того треба здоров'я, сил, енергії, отже не можна попадати в меланхолійний настрій, бо то не вояцький настрій. І тому був він часто усміхнений, і тому на вечірках, про які ми згадували, що відбувались так часто з конечности (задля Мохи), він був повний темпераменту, знав велику кількість різного роду жартів, цікавих оповідань, часом оповідав і про свої переживання із визвольних змагань, як от перехід через Карпати на Прикарпатську Україну, але не чули ми в тому найменшої нотки самохвальби. Це було таке природне, таке щире, а перш усього таке інтересне, що навіть Моха слухав цікаво. Він мав невичерпний запас проектів розваг для найближчого оточення і Легіону.

Часом верталися ми втомлені із вправ, і всі старшини завжди маршували пішки разом із бійцями. Так тоді власне Шухевич оживав і починав злегка «натягати» тих, що були втомлені; і оживали і вони.

Найбільш характеристичне було прощання коша. Завжди так буває, що кожне військо, коли опускає вишкільний кіш (який би то не був), дещо з жалем його опускає. На це складаються різні причини, а головню те, що від'їжджається в незнане, отже, правдоподібно, в гірші умови життя. Дехто мусить розстатись із знайомими. З обсервації знаю — такі прощання коша бувають дуже сумні, або пройняті неприродним гумором. Ми прощали увечорі наш кіш, коли на весні 1942 р. мали виїжджати на фронт. Я обсервував обличчя і гумор наших вояків на прощальному вечорі. Різні були настрої у різних старшин, але у Шука я ствердив стовідсоткову радість, радість щиру, що знову йде на схід. Він тішився, що може таки поїдемо на Рідні землі і там буде сповнитися наша мрія — боротись на рідних землях за наш народ. Хоч ми й не були певні, чи туди поїдемо, тішився він, що може буде змога розправлятися з катом України.

І нічого дивного, що він був душею товариства наших і гостей, які приїхали з Берліну на прощання. Настрій був справді веселий. Шухевич радів не лише сам, а й свою радість вмів сугерувати й найменшим ентузіястам. Поволі в його оточенні запанував в усіх подібний настрій.

Дуже часто замало розрізняємо між правдивим патріотизмом і шовінізмом. Часто ворожі виступи Мохи до нас всіх мимоволі мусіли переходити на нехить до всіх німців. До того, такі політичні трагічні для обох націй потягнення тодішнього правлячого кола в Німеччині могли нас шовіністично настроїти супроти німців. Того в Шуха не було... Ми всі, здавали собі з того справу, що не всі німці винні, але тодішні урядові кола і їх політика, а шовінізмом ніщо не будується. Своє він любив, а чуже шанував.

Коли ми приїхали на Білорусію і в одному дитинці застали повно заморених голодних дітей, між якими було багато й московських, то всі вояки Легіону віддали кусок свого харчового приділу для рятування здоров'я тих дітей.

Останнє Різдво з Шухевичем

Особливо нагадується Різдво 1943 року. Наш Легіон був тоді на Білорусії. Перед Різдвом 1943 р. його розв'язали, а 22-ох старшин Легіону арештували за відмову добровільно залишитися в Легіоні ДУН. Правда, форма арештування була ще досить делікатна, ми мусіли віддати лише зброю і під ескортою одного з старшин поліції, їхали ніби на вільній стопі до Львова (де вкинено нас до тюрми на Лонцького).

В дорозі до Львова, в Бахмачі, недалеко від Крут, ми мусіли задержатися, бо на довгий час не було дальшого получения. Здається, що прийдеться ждати і цілісіньку ніч... І дивний збіг

обставин... Це якраз ніч Різдва Христового, ми недалеко Крут. Ми старшини Легіону Українських Націоналістів, Легіону який постав, щоб мстити Крути, боротися за вільну Україну і тому відмовився боротися за «Нову Європу», щоб запротестувати такою відмовою проти всього того, що діялося в Україні.

Формально ще ніхто не заявив нам тоді, що ми арештовані. Ми здавали собі справу, що означала така відмова в той час. З невеселими думками віддавали ми тоді свою зброю, не добра нам за це надіятись. Важкі думки в політичного провідника Легіону — Шухевича, важка відповідальність. Тим більше прикрі ці думки в надвечір'я Різдва, коли нагадуються наші, такі прекрасні, традиції того свята, такі глибоко релігійні звичаї, яких не має ніхто, крім нашого народу.

Чи більш оживають такі думки з наближенням вечора — тим більш прикро дивитися на сірі вагони, брудні бараки ждальні. Прикий контраст нашої подорожі з перспективою завтрішнього ув'язнення, з непевною долею наших родин, нашого цілого народу. В тих умовах пропонує однак Шухевич таки не забути про нашу гарну традицію і за звичаєм, по змозі, відсвяткувати тут в дорозі Свят-Вечір. Святкувати його по-нашому. «По-нашому?» Як, де, чим, з ким? Це ж сотні кілометрів від дому, серед непривітної чужинецької обслуги станції і поліційного ескорту. Та чого не може вдіяти українська фантазія, імпровізація, вояцька енергія? Незабаром знайшлися дрова, потепліло в бараці — як в хаті... Деякі друзі старшини мали вже прислані різні «добра» на Різдво від дорогої мами, сестри чи кароокої дівчини. Так накрили стіл і закрили його всячиною. Ялинку прикрасили, свічечки роздобули і засвітили. Запалюючи кожну нову свічечку, згадували когось із помордованих червоним Іродом. Сірий непривітний барак змінився на святочну кімнату. З неописаним почуванням радості засіли ми до спільної Святої Вечері. Одна старшинська родина, одна українська рідня, з одною спільною завжди думкою-мрією — боротися проти кожного окупанта України.

Почались традиційні побажання всього «найкращого» та «Веселих Свят». Короткі бесіди, не шабльонові, а щирі — сердечні. Це бажає брат-братові. Говорить друг-другові і бажає сповнення всіх мрій.

Промовляє Шухевич. Як звичайно, по-вояцьки, коротко, але з таким багатим змістом. Згадує наших рідних, більшість яких тепер у холодній хаті, у голоді святкує Різдво Христове на найбагатшій землі світу... Це кульмінаційна точка війни, її напруження. Згадує поляглих друзів Легіону і всіх нам дорогих... А так важко йому згадувати про тих всіх помордованих більшовиками, бо сам, по здобутті Львова, бачив у тюрмі змасакроване по-звірячому тіло свого брата. Була хвилина, коли здавалося нам, що всі попадемо в сумний настрій. Та ні, це говорить завжди молодий, усміхнений Шухевич. Він пригадує, що й Дитячко-Христос прийшов на світ у час панування лютого Ірода, і вже тієї ж ночі мусіло іти в далеку дорогу... але ідея правди перемогла. Завжди починає світати по найтемнішій ночі. Тому й нам, говорив Шухевич — не можна в жодній ситуації заломлюватись, а треба радісно зараз заспівати «Бог Предвічний» ...

Важко описати далші наші тодішні переживання, ще трудніше було б змалювати маляреві той образ нашої тодішньої Свят-Вечері, коли ми з глибокою вірою співали про перемогу правди над злом. В тому співі оживали всі найкращі спомини щасливих років Різдва вдома. І тоді тихше співали, щоб не зігнати тих гарних споминів із наших душ та не вертатися гадками в прикру дійсність. Але слова «Ірод лукавий» ... грімкіше звучали з уст вояків, які запряглися були боротися з кожним окупантом України. Це вже співали ті, що готові піти й на муки, але не скортися бажанням окупантів, хто б вони не були.

«Глянь оком милим, о Божий Сину, на нашу землю, на Україну...», — понеслось знову такою щирою мольбою, що не треба було знати присутньому чужинцеві нашої мови, щоб зрозуміти, що це моляться козацькі правнуки — за долю, за волю України, за своїх рідних і за

свій народ. Вдома так само молились наші батьки про поміч Божу для нас у нашій долі й недолі.

Але, де ж дівся сум, де ділось пригноблення?

Невже так можуть святкувати ті, що завтра будуть, може, розстріляні? Святкувати при чашці «ерзац-кави», і при цьому бути в такому святковому й радісному настрої?

Дивується дуже з того присутній тут поручник-поліцист-конвоїр. Що ж він винен, що доручено саме йому конвоювати тих старшин? Він дивується трохи з того настрою і дещо його ще не розуміє... Починаємо з ним розмову, зокрема Шухевич оповідає йому про Крути, їх значення, про наші визвольні змагання, про зміст деяких наших колядок, про зміст та значення наших обрядів.

Чи варт отакому «параграфові» оповідати такі речі? — говорить один з наймолодших старшин, — де ж він зрозуміє нашу традицію, наші переживання?

Співаємо далі наші гарні колядки, настрій кращає ще більше. По годині такої спільної вечері встає той чужинець і виходить на довший час. Дивно нам, але вияснюємо собі, що йому досить наших слов'янських звичаїв, української традиції і тому він вийшов. Так воно, однак не було. Несподівано вертається із сестрою Червоного Хреста і приносить велику вазу пуншу і велику тацу тістечок... Просить він тепер — дозволити йому, як приятелєві, засісти з нами до спільної Свят-Вечері і, за нашим звичаєм, також передати нам скромний подарунок. Він хоче мати нас гістьми. Наша традиція, наші звичаї, а перш за все — наші коляди й оповідання про нашу історію визвольних змагань, особливо за останніх років, все це перемінило того

«параграф» з твердим, невразливим серцем на виrozumілу людину з щирим серцем.

Пізніше казав він, що бачив, що ми не злочинці, бо боремось за волю своєї батьківщини, ми, що маємо такий релігійний пієтизм, що тут його «гора» (зверхники) роблять шалену помилку в боротьбі проти большевиків, не використовуючи такого національного руху, і що це спричинює шкоду не тільки для нас, а й для його народу. Він жалує, що так мало знає нашу історію, що знав її тільки з фальшивих московських джерел і тому ідентифікував нас із «руссами». Але тепер він зрозумів, хто ми і за що боремось.

Наше традиційне святкування Свят-Вечора зробило диво. По двох днях ми у Львові. Всі не могли втекти, лише вирвався Шухевич із декількома старшинами. Якби всі пробували втікати, було б нікому не вдалось, бо крім явної була й таємна ескорта.

В тюрмі нас мали розстріляти, ми були вже в сутеринах, де містяться всі призначені на «пісок», як тоді говорилося; але той самий конвоір-чужинець інтервенює телеграфічно в тодішніх відповідальних чинників і вимагає розглянути справу. Так справа затяглась, а пізніше зміна політичних умовин вирятувала нас. Рятунок цей мусимо завдячувати нашому обрядові, нашій традиції святкування Свят-Вечера.

Це спричинило тоді можливість втечі для Шухевича. Тому з таким оживленням згадуємо ми, всі учасники того Різдва, того Свят-Вечора, ті наші традиційні святкування, що потрапили розтопити найтвердше серце.

На жаль, той Свят-Вечір був останнім, на якому сиділи всі друзі, старшини ДУН-у, вкупі з Шухевичем при спільному столі, співали й молили Боже Дитятко про ліпшу долю України і її народу. Вірили, що наші молитви будуть вислухані, хоч Провидіння Боже хоче, щоб ми ще якийсь час гартувались.

(«Дружини Українських Націоналістів у 1941-42 роках»)

Пер. за: Визвольний шлях. – 1970.– Кн. 3 (264) – С. 338-346.